

Лит.: 1. Егоров С. Ф. О Михаиле Ивановиче Демкове // Педагогика, 1995; 2. Белкіна Н. І. Освітня діяльність і педагогічні погляди М. І. Демкова (1859—1939). — Ніжин, 1998.

Т. О. Самоплавська

ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ ОСВІТИ — одне з ключових положень нового часу. Це галузь вирішення багатьох проблем, що постали перед укр. суспільством. Це опорне поняття і для школи — середньої загальноосвітньої, профес. і вищої. Проте часто це поняття тлумачиться спрощено, зводиться в основному до виборності керівників навч. закладів, до створення рад освітніх установ і регіональних рад з народної освіти. Між тим проблеми Д. о. значно глибші і складніші. Вони охоплюють усі без винятку сторони життя навч. закладів. Це тривалий і болючий процес перетворень з метою нормалізації відносин між суспільством, державою і навч. закладами, між керівництвом усіх рангів і педагогами, між педагогами і учнями та студентами, між самими учнями та студентами.

До основних принципів Д. о. можна віднести такі: рівних можливостей, співробітництва, різноманітності, відкритості, регіоналізації, громадсько-держ. чи держ.-громадського управління, самоорганізації. Виокремлюють їх на основі рівнів управління: учень або студент (самоорганізація), вчитель чи викладач як керівник учнів чи студентів (співробітництво), освітній заклад чи установа (відкритість), система загальноосвітніх шкіл, профес. училищ, ВНЗ (різноманітність), регіон (регіоналізація), суспільство (принцип рівних можливостей) і держава (громадсько-держ. управління).

Принцип рівних можливостей означає, що в демократичному суспільстві кожен громадянин повинен мати можливість одержання як загальної, так і профес. освіти на будь-якому доступному для нього рівні. Це, звичайно, не означає, що всі громадяни врешті-решт досягнуть однаково високого рівня освіченості і кваліфікації. Це просто неможливо сьогодні й у найближчій перспективі. Але суспільство може і повинно надавати приблизно рівні умови для одержання освіти кожному своєму членові, насамперед тому, що при введенні освітніх стандартів міра вимог на всіх ступенях загальної і профес. освіти має бути посиленою для кожного, хто поступив на дану ступінь і хоче продовжувати навчання. Мета — позбутися відсіву учнів і студентів.

Реалізація принципу рівних можливостей потребує індивід. підтримки незаможних сімей з дітьми і самих дітей та молоді з таких сімей, які продовжують навчання за рахунок держ. стипендій, надання гуртожитків тощо. Потрібен також розвиток елітарних загальноосвітніх і профес. шкіл. Але не за ознакою соціального походження учнів та студентів (хоча, звичайно, необхідність таких

недерж. платних навч. закладів для дітей заможних батьків заперечувати не можна), а елітарних в розумінні формування інтелектуальної і профес. еліти суспільства, яка задає зразки, орієнтується на вищі рівні діяльності, і не лише інтелектуальної.

Особлива увага суспільством і державою приділена створенню умов для навчання тих, хто не може навчатися у звичайних умовах, тобто для інвалідів. Це сьогодні майже нерозвинена сфера освіти — як загальної, так і профес. Але в гуманному і демократичному суспільстві люди, не здатні навчатися і працювати в нормальному для ін. режимі, повинні бути забезпечені освітніми послугами. Нарешті, мають бути створені умови для навчання, підвищення кваліфікації чи одержання нової професії тимчасово безробітних громадян.

Принцип різноманітності освітніх систем означає їхню багатокладність, альтернативність, різноманітність освітніх програм, змісту, форм і методів навчання, диференціацію та індивідуалізацію останнього. Говорячи про багатокладність, мають на увазі передусім перехід від тотального одержавлення загальноосвітньої і профес. школи до різноманітності її засновників і власників. У демократичному суспільстві долається одноманітність типів загальноосвітніх і профес. закладів. Поряд з традиційними загальноосвітніми школами створюються гімназії, коледжі, колежіуми, а поряд з традиційними ПТУ, технікумами, ін-тами й ун-тами — вищі профучилища, технічні ліцеї, профільні ун-ти (технічні, пед. тощо), академії, регіональні навч. центри. Навч. заклади мають право самостійно розробляти документацію.

Принцип співробітництва передбачає встановлення у навч. закладі атмосфери взаєморозуміння, довіри і взаємної вимогливості педагога і учнів чи студентів. Керівники навч. закладів покликані створювати в них невимушену, творчу, демократичну атмосферу.

Принцип відкритості означає подолання замкнутого (ідеологічного, економічного, пед. тощо), корпоративного, відомчого укладу і духу навч. закладів. Відкритість — це внутрішнє розкріпачення від догм і міфів, активні партнерські зв'язки з громадськістю, різними ін-тами, підприємствами й організаціями, держ. відомствами (службами соціального захисту, зайнятості населення тощо), відкритість навч. закладів перед громадськістю, можливість і доступність контролю з її боку, залучення громадськості до складу рад навч. закладів — це ділові, наук. та ін. зв'язки з освітніми установами регіонів України, а також викладачами, учнями та студентами. Це надання учням і студентам права і можливості перейти до будь-яких ін. навч. закладів, одночасно навчатися в двох або кількох. Це взаємне визнання навч. закладами складених учнями чи студентами іспитів і заліків.

Принцип регіоналізації освіти означає передусім доцільний добір змісту освіти, тобто відмову від повсюдно уніфікованих навч. планів і програм. Передбачається перехід від відомчої орієнтації до регіональної. Регіоналізація освіти — це і подальше посилення культуротвірних функцій загальноосвітньої, профес. і вищої школи у своїх регіонах, зокрема за рахунок здійснення найрізноманітніших освітніх програм для місцевого населення. Принцип регіоналізації передбачає входження навч. закладів у загальний освітній простір регіонів.

Принцип громадсько-держ. управління передбачає створення і включення в дію демократичних механізмів управління, які дозволяють керівникові робити те, що передбачено законом. Основна суть дії демократичних механізмів полягає у гласності й передачі управлінських функцій громадськості або під її контроль. Такими механізмами управління освітою є фінансування, розподіл засобів, управління навч. закладом. Об'єктом найпильнішої уваги з боку громадськості має бути контроль якості навч.-виховного процесу. Створення в Україні незалежних від держ. органів управління атестаційних організацій — держ. атестаційної служби — передбачено чинним Законом України «Про освіту».

Принцип самоорганізації навч. діяльності учнів чи студентів передбачає, що в нових соціально-економічних умовах по-новому треба будувати навч.-виховний процес — у центрі уваги має бути самостійна робота учня чи студента, самоорганізація навч. діяльності.

Д. о. — це величезне коло проблем, які треба вирішувати негайно, адже демократизація суспільства за глибинною своєю суттю розпочинається з демократизації шкільного життя.

С. У. Гончаренко

ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ — запровадження демократичних принципів, перебудова управління освітою, його організації на демократичних засадах шляхом: 1) роздержавлення освіти, зруйнування монополії держави на освіту; 2) децентралізації управління (чітке розмежування функцій між центральними, регіональними і місцевими органами управління, органами місцевого самоврядування та навч. закладами); 3) відкритості і демократичності (врахування громадської думки, прозорість розроблення, експертизи, апробації та прийняття управлінських рішень); 4) демократизації призначення керівників органів управління освітою, навч. закладів, їх атестації; 5) поєднання держ. і громадського контролю; 6) запровадження нової етики управлінської діяльності, що базується на принципах взаємоповаги, позитивної мотивації тощо.

С. В. Крисяк

ДЕНЬ ЗНАНЬ — свято початку нового навч. року у загальноосвітніх, профес.-технічних і ВНЗ. Відзначається щорічно 1 вересня починаючи з 1984 р. Це свято вчителів, викладачів, учнів, студентів, широкого кола батьківської громадськості. Традиційно його проведення супроводжується урочистими лінійками, святковими Першими уроками, які мають загальну тематику відповідно до метод. рекомендацій МОН України щодо проведення Першого уроку. Особливим цей день є для тих, хто став першокласником або першокурсником. Для них влаштовують свято «Першого дзвоника» з посвятою в учні, студенти. В урочистостях беруть участь дітячі культури, науки, мистецтва, представники органів виконавчої влади, народні депутати України, керівники держави.

А. Д. Цимбалару

ДЕНЬ УЧИТЕЛЯ — профес. свято працівників освіти, яке відзначається щорічно у першу неділю жовтня згідно з Указом Президента України від 11.09.1994 р. за № 513/94. Це профес. свято пед. працівників загальноосвітніх навч. закладів, дошкільних, позашкільних навч.-виховних закладів, профес.-технічних училищ і ВНЗ. Традиційно його відзначають урочистими лінійками, святковими концертами, проведенням «Дня самоврядування».

Міжнародний Д. у. засновано ЮНЕСКО у 1994 р. з метою привернути увагу до проблем розвитку професії вчителя, становлення його соціального статусу в суспільстві. Цей день відзначає широке коло вчительської, батьківської, учнівської громадськості.

А. Д. Цимбалару

ДЕПРИВАЦІЯ — втрата особистістю можливості задоволення тих чи ін. потреб або позбавлення її якогось бажаного об'єкта чи людини, що сприяють задоволенню цих потреб.

У віковій психології Д. розглядається в контексті позбавлення дитини (або втрати нею) материнського піклування, а також під кутом зору тих стилів виховання дитини в сім'ї, які депривують потребу зростаючої особистості у двосторонніх емоційних контактах з оточенням.

Довготривале розлучення малої дитини з матір'ю має тяжкі наслідки для розвитку характеру зростаючої особистості у наступні вікові періоди й чинить негативний вплив на розвиток її соціальної поведінки, гальмуючи передусім її здатність встановлювати плідні соціальні зв'язки та відповідним чином їх регулювати.

Д. потреби дітей у двосторонніх емоційних контактах, особливо в сензитивні щодо розвитку самосвідомості періоди (становлення образу «Я», самооцінки, рівня домагань тощо), призводить до появи таких рис особистості, як холодність почуттів, егоцентризм, нездатність до емпатійних проявів.